

Esnek Kur Politikaları ve Dış Ticarete Etkileri

Doç. Dr. Emin Çarıkçı*

GİRİŞ

Bir ekonomide iç ve dış dengenin sağlanmasında döviz kuru politikası en önemli araçlardan biridir. Şüphesiz bu politikanın uygulanış biçimi bir ölçüde bir ülkenin takip ettiği sanayileşme stratejisinden ve büyük ölçüde de yürürlükte bulunan uluslararası para sisteminden etkilenmektedir. Nitekim 1947 - 1971 yılları arasında geçerli olan Bretton Woods Sisteminde Batı camiasında yer alan ülkelerde, genellikle sabit fakat ayarlanabilir kur sistemi uygulanmıştır. Bu sistemde ülkeler «temelli bir dış dengesizlik» söz konusu olduğu zaman IMF'nin iznini alarak devalüasyona başvuruyorlardı. Temelli dış dengesizlik kavramının tarifi yapılmamış olduğu için dış dengesizlik sorunu ile karşılaşan ülkenin devalüasyon yapma isteği büyük ölçüde her ülkenin insiyatifine bağlı oluyordu.

IMF genellikle parite değerinin % 10'unu geçmeyen devalüasyonlara otomatik olarak izin veriyordu. Fakat, aynı IMF haksız rekabeti önlemek için % 10'dan fazla yapılacak devalüasyonlara izin verip vermeme konusunda büyük bir yetkiye sahipti.

A.B.D.'nin 15 Ağustos 1971 tarihinde doların altına çevrilebilirliğine son vermesi üzerine birkaç yıldır uluslararası para sisteminde meydana gelen krizleri doruğuna ulaştırmış ve neticede Bretton Woods Sistemi fiilen sona ermiştir.¹

(*) Doç. Dr. Emin Çarıkçı, Hacettepe Üniversitesi'nden bir yıl izinli olarak Ağustos 1983'ten itibaren İslâm Kalkınma Bankası'nda çalışmaktadır.

(1) Coffey (1974) s. 27.

Diğer taraftan dalgalı veya esnek kur tabirleri de zaman içinde değişik anlamlara gelmektedir. Onun için biz bu çalışmada «esnek kur politikaları» tabirini İngilizce İktisat Literatüründeki «flexible exchange rates» tabiri karşılığı kullanacağız. Oysa, 1960'lı yıllarda flexible (esnek), fluctuating (dalgalanan veya değişken) ve floating (yüzen) kur ibareleri arasında çoğu kez bir ayırım yapılmamakta ve bunlar birbirinin yerine kullanılmakta idi.³

Şema'dan anlaşıldığı gibi, bu çalışmada esnek kurlar, bir yandan serbestçe dalgalanan ve güdümlü dalgalanan kurları, öte yandan bağlantılı kur çeşitlerini ihtiva etmektedir. Bu tasnif bize göre de daha gerçekçi görünmektedir. Mesela son zamanlarda IMF yayınlarında Türkiye'de 1980 başından bu yana esnek kur politikası (flexible exchange rate) uygulanmaktadır denmektedir.⁴ Biz 24 Ocak'tan buyana uygulanan kur politikalarını şemadaki güdümlü dalgalanmanın son bölümüne koyabiliriz. Oysa Heller'in tasnifinde Türkiye'de son üç yıldır uygulanan kur politikalarına yer bulmak mümkün değildir.

Kur tasnifinde kullandığımız şemanın daha gerçekçi olduğu Mikesell ve Goldstein'in değerlendirmelerinden de ortaya çıkmaktadır. Bu iktisatçılara göre güdümlü dalgalanmada merkezi otoritenin döviz fiyatına devamlı müdahalesi sözkonusudur. Bu sistem devamlı ayarlanan paritelere çok yakın bir benzerlik arz etmektedir.⁵ Son görüş Rodriquez tarafından da paylaşılmaktadır.⁶

A. Güdümlü Dalgalanma

Paritenin belirlenmesi piyasa güçlerine bırakılmış olmakla beraber para otoritelerinin, belirli aralıklarla, döviz kurunu istikrarlı tutabilmesi için döviz piyasasına müdahale etmesine güdümlü, gözetimli veya kontrollü dalgalanma denir. Burada para otoriteleri paralarının değerinin düşmesini önlemek için döviz satar, aksi halde döviz satın alır. Döviz piyasasına müdahale döviz kurunda meydana gelebilecek büyük değişmelerde yapıldığı gibi, küçük değişmelerde de yapılabilir.

(3) Sohmen (1961) s. VII, dipnot.

(4) IMF (1981) s. 420.

(5) Mikesell and Goldstein (1975) s. 2.

(6) Rodriquez (1978) s. 88.

Son yıllarda dolar, sterlin gibi büyük paralar bağımsız dalgalanmaya bırakılmıştır. Grup halinde dalgalanmaya en güzel örnek ise «Avrupa Yılanı'na» katılan ülke paralarıdır. Ancak yılan ülkeleri kurlarını öteki üye ülke paraları karşısında belli bir sınır içinde sabit tutmağa çalışırken, üçüncü ülkelerin paraları karşısında bir grup olarak dalgalanmaya bırakılmaktadırlar.

Öte yandan Brezilya, Kolombia gibi, paralarının dış değerini birkaç göstergenin ışığı altında sık sık ayarlıyan, kayan veya sürünen parite uygulayıcısı ülkeler de vardır. Bu ülkelerin paralarının ne nisbette ayarlanacağına ışık tutan başlıca göstergeler ise iç ve dış enflasyon hızı farkları, ülkenin döviz rezervlerinin seviyesi, ülke ihracatındaki gelişmeler ve nihayet ülkedeki cari işlemler dengesindeki ortaya çıkan değişiklikler olarak özetlenebilir.⁷

B. Bağlantılı Döviz Kurları

Özellikle birçok gelişmekte olan ülke paralarını dolar, sterlin gibi bir temel paraya veya başlıca büyük paraların ağırlıklı ortalamasına, bazıları da SDR'a bağlamışlardır. Son iki bağlantı şekli bilhassa büyük paralar arasındaki kur dalgalanmalarının ülkenin reel döviz kurlarını etkilemesini asgari düzeye indirilmesinde en uygun yol olduğu ortaya atılmaktadır.

C. Otomatik Ayarlama Mekanizması

Serbestçe değişim veya dalgalanan kurlar diye de adlandırılan bu kur politikasında paranın paritesi uluslararası döviz piyasasındaki arz ve talebe göre belirlenir. Bu tür bir kur politikası günümüzde sadece teorik olarak vardır. Çünkü, A.B.D., İngiliz ve Alman para otoriteleri de sık sık döviz piyasasına müdahalede buldukları için, uygulamada başlıca temel paralar için güdümlü dalgalanma hakimdir.⁸

Para otoritelerinin döviz kuruna müdahaleleri aşağıdaki hedeflere ulaşmak için lüzumlu görülmektedir. Bunlar :

— İktisadi ve politik şokların döviz kuruna etkilerini elimine etmek;

(7) IMF (1981) s. 80 ve s. 112.

(8) Srydom ve van der Merve (1978) s. 5.

— Ödemeler dengesine ve dolayısıyla döviz kuruna geçici olarak şok etkisi yapabilecek tabii afetler, grevler, hammadde ve yakıt teminindeki güçlükler gibi olayların olumsuz etkilerini azaltmak;

— Ticaret bilançosundaki mevsimlik ve konjonktürel dalgalanmaların döviz kuruna olumsuz etkilerini azaltmak;

— Rezervlerin miktarını ve kompozisyonunu ayarlamak için döviz piyasasına müdahale edilmektedir.⁹

2 — MİNİ - DEVALÜASYON, KAYAN PARİTELER, GÜNLÜK KUR AYARLAMALARI VE ÖNCEDEN İLAN EDİLEN KUR POLİTİKALARININ BAŞARI ŞARTLARI

A. Küçük Oranlı Devalüasyonların Başarı Şartları :

1965 yılında Williamson tarafından kayan pariteler (crawling peg) diye adlandırılan sık sık ve küçük oranlarda yapılan devalüasyonlar Brezilya'da mini - devalüasyon olarak anılmaktadır.¹⁰ Bu tür devalüasyon çeşidi İsrail'de de 1975 - 1977 döneminde uygulanmış ve kayan pariteler diye adlandırılmıştır.

Ağustos 1968'den 1976 yılı sonuna kadar Brezilya parası, cruzeiro, Amerikan dolarına göre 81 defa veya ortalama her 38 günde bir devalüe edildi. Yapılan bu mini devalüasyonların büyüklüğü ise ortalama % 1.5 dolayında idi.¹¹

Brezilya, mini - devalüasyon politikasına rağmen dönem boyunca ihracat ve ithalatının lisansa tabi olması ve kambiyo kontrolünü sürdürdü. Oysa İsrail'de kayan pariteler dönemi olan 1975 - 1977 yıllarında dış ticaret rejimi kademeli olarak libere edildi ve kambiyo kontrolleri yumuşatıldı.¹²

1973 yılından bu yana Kolombiya ve Şili'de mini - devalüasyonlarla birlikte dış ticaret ve döviz kontrolleri asgari düzeye indirilmiştir. Ayrıca, 1973'ten itibaren Kolombiya'da kur ayarlamaları (currency re-adjustment) haftada bir yapılmakta, Şili'de ise günlük devalüasyon (daily devaluation) politikası uygulamaya konmuştur.¹³

(9) Mikesell ve Goldstein (1975), s. 2 - 3.

(10) Williamson (1965) s. 1 - 2.

(11) Bacha (1979) s. 463.

(12) Bacha (1979) s. 463.

(13) Bacha (1979) s. 465.

Küçük oranlı devalüasyon politikalarında belli bir kural olmamakla beraber, genellikle iç ve dış enflasyon farkları oranında paranın değeri düşürülmektedir. Devalüasyon nisbetleri genellikle % 1-2 dolayında seyretmekte, fakat 28 Eylül 1978'de İsrail'de olduğu gibi % 10'luk düzeltici devalüasyonlara da (corrective devaluation) başvurulmaktadır.¹⁴

Ayrıca küçük oranlı devalüasyon politikası ile birlikte aylık veya yıllık devalüasyon oranını tavanının ilan edildiği hallere de birçok ülkede rastlanmıştır. Meselâ İsrail para otoriteleri Haziran 1975'te hiçbir devalüasyonun % 2'yi aşamayacağını, her ayarlama arasında 30 günden az bir müddet olmayacağını, yıllık toplam devalüasyonun üst sınırının da % 27 olduğunu ilan etti.¹⁵

Geçmişte kayan pariteler uygulayan Brezilya, İsrail, Peru ve Portekiz'de de kur hedefleri önceden açıklanmıştır. Bu ilanlı kur politikası uygulamasına 1978 yılından itibaren Arjantin, Şili ve Urugay da katılmıştır. Ayrıca Urugay Aralık 1978'den beri dolara göre günlük kur ayarlamasına başlamıştır.¹⁶

Kayan paritelerle ilan edilen kurlar arasında uygulamada fark vardır. Kayan paritelerde döviz kuru iç ve dış iktisadi göstergelere göre sürekli olarak düzenlenir. İlan edilen kur politikasında ise iç ve dış değişkenlerde beklenmedik olaylar ortaya çıkmış olsa bile kurlarda farklı bir değişiklik yapılmamaktadır. İç ve dış değişkenler ancak yeni bir döviz kuru takvimi hazırlanırken dikkate alınmaktadır.

Son yıllarda ödemeler bilançosu ve enflasyonu kontrol güçlüğü ile karşılaşan Arjantin, Şili ve Urugay istikrar programlarının bir parçası olarak, devalüasyon oranları ilanı ile birlikte malî, parasal, dış ticaret rejimleri konusunda da kademeli bir liberalleştirme takvimlerini de açıklayarak dışa dönük sanayileşme stratejilerini uygulamaya koyuldular.

Bu ülkeler ayrıca diğer sahalarda da önceden açıklamalarda bulundular. Gelecekte kamunun ürettiği malların fiyatlarının, asgari ücretin, gümrük tarifelerinin ve ticari kısıtlamaların, iç kredi tavanının ne kadar olacağı hakkında bir takvim açıkladılar.

(14) Bruno ve Suçman (1979) s. 488.

(15) Ayn.

(16) Blejer ve Mathieson (1981) s. 761.

Döviz kuru ve diğer konularda yapılan bu açıklamalar anti-enflasyonist bir politikanın bir aracı ve özel sektörün beklentilerinin oluşması için çok başarılı sonuçlar verdiği öne sürülmüştür.¹⁷ Oysa W. Cline ise kayan pariteler veya mini - devalüasyon politikalarının yüksek oranlı ve önceden ilan edilen kur ayarlamalarına göre, daha başarılı sonuçlar verdiğini iddia etmektedir.¹⁸

İstikrar programının başarısı milletin gelecekteki enflasyonist beklentilerinin kırılmasına bağlıdır. Eğer enflasyon beklentisi devam ederse stoklar yükselir, ücretler ve fiyatlar beklenenden daha hızlı arttığı için enflasyonu kontrol altına almak güçleşir.

Eğer önceden açıklanan iktisadi politikalarla işçi ve işveren teşekkülleri enflasyonun kontrol altına alınacağına inandırılırsa, ücret ve fiyat artışlarında tırmanış azalmış olur. Ancak, istikrar paketinde önceden açıklanan politika aletlerindeki uyum ve uygunluk ve otoritelerin bu politika demetini uygulamadaki başarısı istikrar programının ve ihracata dönük sanayileşmenin başarısını tayin edecektir.

Başarılı bir kur politikası uygulamasının gerçekleşmesinin de istikrar programının başarısına bağlı olduğu unutulmamalıdır. Gerçekte döviz fiyatının artması veya arttırılması (paranın değer kaybetmesi veya devalüasyon) millî para cinsinden para stoku / mal ve hizmet stoku oranının düşmesi sonucu reel para balanslarının azalmasına ve neticede ithal malları dahil bütün mal ve hizmetlere olan talebin kısılmasına yıl açar. (Devalüasyonun harcama azaltıcı etkisi). Diğer taraftan iç talep, dış ticaret mallarından iç ticaret mallarına kayar (Harcama kaydırıcı etki) ve dış ticaret mallarını üretenler teşvik edilmiş olur. Çünkü, devalüasyonu takiben dış ticarete konu olan/olmayan mal ve hizmetlerin nisbi fiyatı dış ticarete konu olanlar lehine değişir. Bu olumlu nisbi fiyat değişikliğinin kısa zamanda ortadan kalkmamasının önlenmesi için daraltıcı ücret, fiyat, para ve vergi politikalarının uygulamaya konmasından başka çare yoktur. Nominal para arzı, fiyatlar ve ücretler devalüasyon öncesi reel değerlerine göre ayarlanmadığı ölçüde devalüasyonun ihracat artışına olumlu etkisi artmış olacaktır.

(17) Aynı, s. 762-763.

(18) Cline (1982) s. 40-41.

tır. Aksi halde sürekli kur ayarlaması yapmanın bir manâsı ve faydası olmaz.¹⁹

B. Devalüasyon ve İhracat

Devalüasyon, ithal malları üzerine aynı oranda gümrük vergisi koyma ile, ihraç malları üzerine aynı oranda prim vermekten başka birşey olmadığı için, bilinenin aksine kur ayarlamaları içe dönük ve dışa dönük sanayiye aynı oranda ve nötr bir şekilde koruma ve teşvik vermektedir. Gerçekçi kur politikası uygulanmaz veya devalüasyonlar yüksek oranlı ve geciktirilerek yapılırsa ihracat sektörlerinin cezalandırıldığı ve ithal ikamesi endüstrilerinin de teşvik edildiği Türkiye ve birçok ülke tecrübesinden anlaşılmıştır. Türkiye açısından gerçekçi kur politikası uygulamasının ihracat üzerine yaptığı etkiler bu çalışmanın son bölümünde detaylı olarak incelenecektir.

Gerçekçi bir kur politikasının ihracat üzerine etkileri Khan (1974) tarafından 15 gelişmekte olan ülkedeki uygulamalar gözönünde tutularak incelenmiştir. Bu araştırmaya göre bazı ülkelerde ithalat talebinin fiyat esnekliği bir'e yakın ve bazılarında da bir'den büyük olduğu ortaya çıkmıştır. İthalat talebinin fiyat esnekliğinin küçük olduğu ülkeler ise ithalat kısıtlamalarının (ithalat yasakları, kotalar ve yüksek gümrük duvarları) yüksek olduğu ülkelerdir.

Devalüasyonu takiben ihraç edilen sınai mallarda arz esnekliği kısa vadede bile bir'den büyük, geleneksel tarım ürünlerinde ise ancak uzun vadede bir'den büyüktür.²⁰

Özetlersek, gelişmekte olan ülkelerde üretilen mallar dış ticarete konu olunca bu malların fiyatları bu ülkeler için veri olduğuna göre, yapılacak iş doğru bir kur politikası uygulanması ve bu politikanın uyumlu bir iktisat politikası demeti ile desteklenmesi ihracat artışının sürekliliğini sağlayacaktır.

Ne tür bir kur politikasının seçileceği hakkında ise kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Çünkü kur politikasının esnekliği ve başarısı uygulama biçiminden ve uygulayıcılara olan itimadın derecesinden büyük ölçüde etkilenmektedir. Kurun tesbi-

(19) Donovan (1981) s. 700-702.

(20) Donovan (1981) s. 702-703.

tinde para otoritelerinin etkisi var ise, devalüasyon oranını hiçbir kimse doğru olarak hesaplayamaz.²¹ Çünkü geleceğe ait beklentilerdeki değişmelerden döviz kuru derhal etkilenmektedir. Diğer bir ifade ile genellikle kurlar gelecekteki beklentileri, mal fiyatları ise bugünü ve geçmişi yansıtır. Bunun sebebi ise mal alış ve satışları genellikle mukavelelere bağlıdır. Onun için döviz fiyatı değişen iktisadi olaylara çok daha çabuk uyum gösterir.²²

Diğer bir ifade ile uzun dönemde döviz kurlarını (denge döviz fiyatını) belirleyen fiyatlar genel seviyesinin seyri olmakla beraber, kısa dönemdeki döviz fiyatlarını belirlemede enflasyon farkları (satılma güçleri paritesi) yeterli değildir. Çünkü, bugünden yarına (günlük), bir aydan ötekine (aylık) kurlardaki dalgalanmalara faiz hadleri, iç ve dış iktisadi beklentiler ve otoritelerin beyanlarından döviz fiyatı büyük ölçüde etkilenmekte ve günlük - aylık döviz fiyatlarını doğru olarak hesaplamak güçleşmektedir.²³

Şüphesiz ihracat artışının devamı gerçekçi kur politikasına ilaveten bir ülkenin uyguladığı yabancı sermaye politikasına da bağlıdır. Ayrıca, bu konuda serbest bölgelerden de istifade edilmektedir. Nitekim, dünyadaki serbest bölge sayısı 1970 yılında 131 iken, bu sayı 1982 yılında 400'ü aşmıştır. Son 10 yılda serbest bölge sayısı Uzakdoğu ülkelerinde 15'ten 35'e; Afrika ülkelerinde 10'dan 50'ye; Ortadoğu ülkelerinde 2'den 18'e; Amerika kıtasında 50'den 130'a; Avrupa'da 50'den 90a fırlamıştır.

Türkiye'nin bulunduğu bölgenin en meşhur serbest bölgeleri Yunanistan'da Pire, Selanik; Mısır'da Port - Said, Süveyş ve İskenderiye; İsrail'de Hayfa, Eylat; Suriye'de Tartus, Laskiye; Kıbrıs Rum Kesiminde ise Limasol ve Larnaka'dır.²⁴

Konumuz kur politikaları için burada yabancı sermayeli ortak yatırımların ve serbest bölgelerin ihracat ve ithalat üzerinde olan olumlu olumsuz yönlerinin analizine girmek yerine takip eden kısımda son on yılda Türkiye'de uygulanan kur politikalarına ve son üç yılda ihracatımızdaki gelişmelerin, kısa da olsa, tahliline geçmeyi uygun buluyoruz.

(21) Yeager (1976) s. 112.

(22) Frénkel (1981) s. 161 - 163.

(23) Branson (1980) s. 69 ve Frenkel (1981) s. 162.

(24) D.P.T. (Şubat 1983) s. 2 - 3. Serbest bölgelerin iktisadi etkileri hakkında bkz: Emin Çarıkçı (1983) s. 148 - 154.

3 — TÜRKİYE'NİN KUR POLİTİKASI VE DIŞ TİCARETİNE ETKİLERİ

A. 1973 - 1979 Dönemi Kur Politikası

Türkiye'de 1980 yılı başına kadar sanayileşmede ithal ikamesi politikası ve genellikle de bu politikanın en önemli aracı olan aşırı değerlenmiş kur politikası uygulanmıştır. Özellikle 1973 yılına kadar yapılan devalüasyonlar ve kur ayarlamaları ekonominin işleyişini kolaylaştıran ve dışa dönük sanayileşmeyi sürükleyici bir araç olmaktan ziyade, geçmiş dönemde yapılan hataların düzeltilmesinde bir araç olarak kullanılan pasif bir kur politikası izlendi.

Bretton Woods Sistemi'nde parasını 1958 ve 1970 yıllarında iki defa önemli ölçüde devalüe eden Türkiye, 1973 yılından itibaren uluslararası para sisteminde paraların dalgalanmalarının yaygın hale gelmesi sonucu daha aktif bir kur politikası izlemek zorunda kalmıştır. Bu maksatla devalüasyon ve kur ayarlamaları yetkisi Bakanlar Kurulu yerine 20 Haziran 1973 tarihinde, Merkez Bankası'nın da görüşü alınmak kaydıyla, Maliye Bakanlığı'na devredilmiştir.

Nitekim, 1 Ocak 1974 - 12 Haziran 1979 tarihleri arasında Türk lirası A.B.D. doları karşısında 18, Alman markı karşısında 24, sterlin karşısında 23 ve İsviçre frangı karşısında da 22 kez devalüasyona ve kur ayarlamalarına tabi tutulmuştur. Neticede, paramız bu beşbuçuk yıl içinde dolar karşısında % 236, mark karşısında % 369, sterlin karşısında % 200 ve İsviçre frangı karşısında da % 522 oranında değer kaybetmiştir.²⁵

Ancak 1970'lerin ikinci yarısında Türk lirasının değerinde yapılan bu değişikliklere rağmen Türkiye yurtiçi enflasyon hızıyla dünya fiyat artışları ortalaması arasındaki farkı giderecek bir kur politikası izleyemediği için paramız aşırı değerlenmişliğini sürdürmüş ve ihracatımızın cezalandırılması devam etmiştir. Bu dönemde yapılan kur ayarlamalarının sürekliliği sağlanamadığı gibi, kur politikasının başarısında önşart olan sıkı para ve maliye politikaları aletleri ile bir bütün olarak da desteklenememiştir.²⁶ Türkiye'de 1970'lerde kur politikası ile birlikte tutarlı bir para - maliye politi-

(25) Töre (1982) s. 2.

(26) Yıldırım (1981) s. 2-3; Töre (1982) s. 3.

kasının uygulanamamasında şüphesiz o dönemde kurulan koalisyon hükümetlerinin ve zayıf hükümetlerin payı ve sorumluluğu vardır.

B. 1980 - 1982 Dönemi Kur Politikamız :

Türk lirasının dolar kuru 24 Ocak kararları ile birlikte 47.10 TL.'den 70 TL'ye çıkarılarak paramız % 48.6 devalüe edilmiştir. Yapılan bu yüksek oranlı devalüasyonun aşırılığı hakkında basında çok yoğun tenkitler olmuştur. Çünkü devalüasyon öncesi karaborsa dolar fiyatı 55 lira dolayında idi. Zamanın sorumlu kişisi olan Turgut Özal yapılan eleştirilere «Kuru yüksek ayarladık, çünkü 3 - 5 ay zaman kazanıp ve bu süre zarfında bir daha kur ayarlaması yapmamaktır» diyerek doğru yaptığı işi yanlış izah ederek kendisini eleştirenlere koz vermiştir. Oysa yapılan iş doğrudur. Çünkü, devalüasyon öncesi karaborsa dolar fiyatı 55 lira dolayında olmakla beraber, 24 Ocakla birlikte % 200 - 300 arasında yapılan KİT zamları sonucu iç ve dış fiyat farkı birden büyüyecekti. Nitekim, sadece Şubat 1980 Türkiye'de toptan eşya fiyatları % 29 artmıştır. Neticede, Mart ayından itibaren Maliye Bakanlığı küçük oranlı devalüasyonlara devam etmek zorunda kaldı ve Özal'ın üç - beş «aylık zaman kazanma» fikri de gerçekleşmedi.

Neticede, 24 Ocak 1980'den günlük kur uygulamasının başladığı 1 Mayıs 1981 tarihine kadar % 5'i aşmayan küçük oranlı devalüasyonlara devam edildi. Mesela, bu dönemde dolar - TL. kuru 12 kez değiştirilmiştir. 1 Mayıs 1981 tarihinden itibaren ise kur ayarlamaları yetkisi Maliye Bakanlığı'ndan alınarak Merkez Bankası'na verildi ve böylece Türkiye'de, hafta sonları hariç, her gün ilan edilen günlük kur ayarlamalarına geçildi.

24 Ocaktan bu yana uygulanan kur politikamıza isim koymakta biz iktisatçılar güçlüklerle karşılaştık. 24 Ocak'tan 1 Mayıs 1981'e kadar olan kur politikamıza «düzeltilen sabit kur sistemi» o tarihten itibaren yapılan günlük kur ayarlamalarına da «değişken sabit kur», «oynak kurlar», «hareketli kurlar» adları verildi. Bugünkü TL. kuru hergün ilan edildiği için «sabit» terimini kullanmak kanaatimce yanlış olur. TL.'nin paritesi Merkez Bankası tarafından tesbit ve ilan edildiği ve burada döviz piyasalarında dalgalanma söz konusu olduğu için «değişken» tabirini de kullanmak yersiz olur. Daha önce de belirtildiği gibi IMF literatüründe Türkiye'de esnek

kur politikası (flexible exchange rate) uygulanıyor dendiğine göre, kanaatimce yine IMF terminolojisinde küçük oranlı devalüasyonlar ve günlük kur ayarlamaları için kullanılan «kayan pariteler» veya «tırıs giden kurlar» ibaresinden birini seçmekten başka çare yoktur.

Seçilecek isim ne olursa olsun artık Türkiye'de iç ve dış enflasyon farklarını sürekli olarak gideren gerçekçi bir kur politikası uygulanmaktadır. Kullanılan metod hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak, Merkez Bankası yetkililerinden aldığım gayri resmi bilgiye göre TL.'sı A.B.D. doları ve Alman markından oluşan basit bir sepet'e bağlıdır. Çünkü, döviz rezervlerimiz yaklaşık yarı yarıya bu iki paradan oluşmaktadır. Ayrıca iç ve dış iktisadi göstergeler de kur ayarlamalarında dikkate alınmaktadır.

Bütün bu olumlu gelişmelere rağmen Türkiye'de kur'un ne kadar gerçekçi uygulanabileceği iktisadi yönetimin tutumuna, onların yönetim kabiliyetlerine ve onlara olan güvene bağlıdır. Nitekim, Temmuz 1982'den itibaren Türkiye'de iktisadi yönetimin değişmesi sonucu daha önce % 2 - 3 dolayında bir fark yapan karaborsa - resmî kur farkı 1982 yılının son aylarında birden % 10 - 15 dolayına fırlamış ve bu durum 1983 Nisan'ında da devam etmektedir. Bu neticenin doğmasında kur'un doğru ayarlanmaması sebep olabileceği gibi, Maliye Bakanının değişmesiyle yayılan faiz hadlerinin düşürüleceği ve kara para hakkında dolaşan menfi haberlerin de rolü olabilir. Çünkü, faiz hadleri ve kara para hakkında çıkarılan olumsuz söylentiler, bankalardan tasarrufların çekilip altına yatırılmasına yol açmış olabilir. Türkiye her yıl karaborsa yolu ile 600 - 700 milyon dolarlık altın ithal ettiği ve bunun büyük ölçüde yurt dışındaki işçi dövizlerinden finanse edildiği hesaba katılırsa, altına hücum karaborsa döviz fiyatını arttırmış olabilir.

Bugün Türkiye, geçici olduğunu zannettiğimiz yukarıdaki olumsuz gelişmelere rağmen, kur politikasında doğru yola girmiştir. Nitekim, son üç yıldır ihracatımızda ve işçi döviz gelirlerimizde olumlu gelişmeler bunu göstermektedir.

Gerçi Türkiye'de ihracatın gelişmesi ihracatta aşırı tutulan vergi iadeleri, düşük faizli ihracat kredileri, ihracatçılara faiz farkı iadesi ve döviz tahsisi, Kurumlar Vergisi istismarı ve gümrük muafiyetleri gibi ihracatı teşvik tedbirlerinden etkilenmekte ise de,

orta ve uzun vadelerde ihracat artışına etki eden en büyük faktörün döviz kuru politikası olduğunu varsayarak önümüzdeki kısımda son üç yılda ihracatımızdaki gelişmelerin tahliline geçebiliriz.

C. İhracattaki Gelişmeler : 1979 - 1982

Tablo 1'de görüldüğü gibi toplam ihracatımız 1979 yılında 2 milyon dolardan 1982 yılında 5 milyar 746 milyon dolara fırlayarak son üç yılda % 154'lük bir artış göstermiştir. Son üç yıldaki ihracat artışı tarım kesiminde % 59, madencilikte % 32, sanayi kesiminde % 337 olmuştur.

Tablodan anlaşıldığı gibi 1979 yunda ihracatımızın % 59.5'i tarım ve hayvancılık ürünlerinden, % 5.8'i madenlerden ve % 34.7'si sanayi kesimi mamullerinden oluşurken, bu oranlar 1982 yılında, sırasıyla, % 37.4, % 3 ve % 59.7 olarak değişmiştir. Görüldüğü gibi, son üç yılda ihracatımızın bünyesinde tarım kesimi ve hayvancılıkla sanayi kesimi adeta yer değiştirmiştir. Diğer taraftan 1980 yılında ihracat listemizde yer alan mal sayısı 956 olduğu halde bu sayı 1981'de 1366'ya, 1982 Eylül ayında ise 1593'e yükselmiştir.²⁷

Şüphesiz ihracatımızda tarımın payının azalması Türkiye'nin ihracatında tarım kesiminin öneminin azaldığı anlamına alınmalıdır. Çünkü, halâ bu kesim Türkiye'ye 2.1 milyar dolar kazandırmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin 1982 yılında tarıma dayalı işlenmiş ürünlerden 568 milyon dolar, dokumacılıktan bir milyar 56 milyon dolarlık döviz geliri elde ettiği ve bu mamullerin girdilerinin tarıma dayalı olduğu hiçbir zaman gözden uzak tutulmamalıdır.

İhracatımızdaki olumlu gelişmelere rağmen konu abartılmamalıdır. Çünkü, Türkiye'nin mukayeseli üstünlüğe sahip olması ve büyük bir ihracat şansı olduğu su ürünleri, orman ürünleri, işlenmiş deri - kösele, elektrikli aletler gibi sahaların toplam ihracattaki payları % 0.5 ile % 2 arasında değişmektedir. Bu tür sahalarda yatırım - üretim artışları Türkiye'nin ihracat potansiyelini yükseltmek için lüzumlu görülmektedir.

(27) Ulusu (1983) s. 26. 1979'dan 1982'ye Türkiye'nin dış ticaretindeki değişmeler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz : Çarıkçı (1983) s. 139-148.

TABLO : 1. İHRACATTA BÜNYESEL DEĞİŞME (1979 - 1982)

K e s i m l e r	1 9 7 9		1 9 8 2		1982/1979
	Milyon Dolar	Toplamın % si	Milyon Dolar	Toplamın % si	% artış
Toplam İhracat	2.261	100.0	5.746	100.0	154.1
Tarım ve Hayvancılık	1.344	59.5	2.141	37.3	59.3
— Bitkisel ürünler	1.253	(55.4)	1.699	(29.6)	35.6
— Hay. ve hay. ürünleri	62	(2.7)	390	(6.8)	529.0
— Su ürünleri	22	(1.0)	24	(0.4)	9.1
— Orman ürünleri	7	(0.3)	28	(0.5)	300.0
Madencilik - Taşocakçılığı	132	5.8	175	3.0	32.6
Sanayi Kesimi	785	34.7	3.429	59.7	336.8
— Tarıma dayalı işl. ür.	151	(7.0)	568	(10.0)	276.2
— İşlenmiş petrol ürün.	—	(—)	344	(6.0)	—
— Sanayi ürünleri.	634	(28.0)	2.517	(43.8)	297.0
a. Çimento	45	(2.0)	206	(3.6)	357.8
b. Kimyasal ürünler	24	(1.1)	148	(2.6)	516.7
c. Lastik - plastik	3		60		1900.0
d. İşl. deri - kösele ür.	44	(1.9)	111	(1.9)	152.3
e. Orman ürünleri	2		33		150.0
f. Dokumacılık	378	(16.7)	1.056	(18.4)	179.4
g. Cam - seramik	37	(1.6)	104	(1.8)	181.1
h. Demir - çelik	31	(1.4)	362	(6.3)	1067.7
i. Demir dışı metaller	16		45		181.2
j. Madeni eşya	6		27		350.0
k. Makinalar	12		36		200.0
l. Elektrikli aletler	5		75	(1.3)	1400.0
m. Taşıt araçları	27	(1.2)	110	(2.0)	307.4
n. Diğer dallar	7		62		

Kaynak : Ticaret Bakanlığı ve D.P.T. kaynaklarından yararlanılarak hesaplanmıştır.

1980 yılında toplam ihracatta Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin payı % 20 iken bu oran 1982 yılında % 48.6'ya çıkmıştır. Tablo 2'de görüldüğü gibi OECD ülkelerinin ihracatımızdaki payı giderek gerilemektedir.

TABLO : 2. YILLIK İHRACATIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI, 1981 - 1982

	1 9 8 1		1 9 8 2	
	Milyon Dolar	%	Milyon Dolar	%
1. OECD Ülkeleri	2.264.0	48.1	2.556.0	44.5
A. AET Ülkeleri (9'lar)	1.503.0	32.0	1.755.4	30.5
B. Diğer OECD Ülkeleri	760.8	16.2	800.6	14.0
II. İkili Anlaşmalılar	200.6	4.3	124.6	2.2
III. Serbest Dövizli Anl. Ülk.	2.018.4	42.9	2.763.1	48.1
A. Doğu Avrupa	126.3	2.7	198.6	3.5
B. Orta Doğu - Kuzey Afrika	1.892.0	40.2	2.564.6	44.6
IV. Diğer Ülkeler	220.3	4.7	302.2	5.3
A. Ortadoğu Ülkeleri	166.0	3.5	227.4	4.0
B. Diğerleri	54.3	1.2	74.8	1.3
TOPLAM	4.703.0	100.0	5.746.0	100.0

Kaynak : Ticaret Bakanlığı ve D.P.T.

Tablo 2'de görülmemekle beraber Türkiye'nin ülkelere göre 1982 yılında yapmış olduğu ihracat aşağıdaki gibidir. Türkiye 1982 de Batı Almanya'ya 707.4 milyon dolarlık, A.B.D.'ye 251, İsviçre'ye 323.8, Irak'a 610.4, İran'a 791, Libya'ya 234.6, Suudi Arabistan'a 357.9 milyon dolarlık ihracat yapmıştır. Görüldüğü gibi ihracatımızda birinciliği ilk defa B. Almanya yerine İran almıştır.

D. İthalat : 1981 - 1982

Türkiye'de ithalatın artması bir anlamda, çelişkili gibi de olsa, ekonominin iyiye gittiğinin en önemli bir göstergesidir. Çünkü Tablo 3'de görüldüğü gibi toplam ihracatımızın % 95'inden fazlası başta petrol olmak üzere ara malı ve yatırım mallarına (makina, teçhizat gibi sanayi ürünleri) gitmektedir.

TABLO : 3. İTHALAT, 1981 - 1982 (Milyon Dolar)

Kesimler	1981	1982
I. TARIM VE HAYVANCILIK	124.9	176.0
II. MADENCİLİK	3.478.0	3.630.9
— Ham petrol	3.257.5	3.418.6
— Diğerleri	220.5	212.3
III. SANAYİ KESİMİ	5.261.4	4.873.4
A. Tarımsal işlenmiş ürünler	228.7	175.7
B. Petrol ürünleri	620.7	220.9
C. Sanayi ürünleri	4.412.0	4.481.7
IV. BEDELSİZ İTHALAT	69.0	49.1
TOPLAM	8.933.4	8.734.4

Kaynak : Ticaret Bakanlığı ve D.P.T.

Tablodan anlaşıldığı gibi 1981 yılına göre ithalatımız 1982 yılında yaklaşık 200 milyon dolarlık bir gerileme göstermiştir. Ancak bu gerileme bir ölçüde zahiridir. Çünkü, Türkiye 1982 yılında sadece ham petrol ithalatından, petrol fiyatlarındaki gerilemeden dolayı, yaklaşık 400 milyon dolarlık bir tasarruf sağlamıştır. Nitekim, Türkiye 1981 yılında 11.6 milyon tonluk ham petrol için 3 milyar 257 milyon dolar ödediği halde, 1982 yılında ithal edilen yaklaşık 13.5 milyon ton ham petrole 3.4 milyar dolar ödemiştir.

Diğer taraftan 1982 yılında Türkiye'nin ithal ettiği mal fiyatlarında genel olarak % 8.4 bir fiyat düşüşü, ham petrol ve petrol ürünlerindeki fiyat gerilemesi ise % 9.4 olmuştur. Eğer ithal malları fiyatlarımız 1981 seviyesinde olmuş olsaydı 1982 yılı ithalat tutarı 9.5 milyar doları aşmış olacağı ortaya çıkar.

İthal malları fiyatlarındaki gerilemeye rağmen 1981 ve 1982 yılı mukayese edildiğinde Türkiye'nin dış ticaret hadleri lehimize dönmüş değildir. Çünkü, 1982'de ihraç malları fiyatlarımızdaki fiyat gerilemesi de % 9 olmuştur.

İthalatın dağılımına gelince: Türkiye ithalatının % 51'ini OECD ülkelerinden, % 42.5'ini Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinden yapmaktadır. Türkiye 1982 yılında Irak'dan 1.3 milyar, Batı Almanya'dan 1 milyar 9 milyon dolarlık, A.B.D.'den 813, İran'dan 747.7, Libya'dan 919, Suudi Arabistan'dan 477.2, İtalya'dan 415, İngiltere'den 433.8, Fransa'dan 263.2, Japonya'dan 357 ve İsviçre'den 330.4 milyar dolarlık ithalat yapmıştır.

SONUÇ

Bu çalışmamızın neticesine göre iktisadi literatürde kur politikalarının tasnifinde bir fikir birliğine varılmadığı anlaşılmıştır. Küçük oranlı devalüasyonların başarısı ise istikrar programlarıyla desteklenmesine bağlıdır. Günlük, aylık kur ayarlamalarının doğru olarak hesaplanmasında ise, kontrolümüz dışında kalan bir çok değişkenin döviz kuruna etkisinden dolayı, iktisat teorisi henüz aciz kalmaktadır. Enflasyon farkları sadece uzun dönemdeki denge döviz kurunun belirlenmesinde işimize yaramaktadır. İlan edilen kur politikasının başarısı ise büyük ölçüde işçi ücretleri, kamunun ürettiği mal fiyatları, para arzı tavanı gibi diğer göstergelerin de önceden ilan edilmesine bağlıdır.

Türkiye 1970 başlarında ve özellikle 1973 yılından itibaren istikrar programı ile desteklenen bir gerçekçi kur politikası uygulamaya koyamamakla büyük bir iktisadi fırsat kaçırmıştır.

Bilindiği gibi 1981 ve 1982 yıllarında dünya ekonomisi dış ticaret ve büyümede duraklamaya girmiştir. Bu yüzden OECD ülkelerinde dış ticareti engelleyici uygulamalar artmaktadır. Bu bakımdan Türkiye'nin 1982 yılında elde ettiği % 22'lik ihracat artışı küçümsenmemelidir. Eğer 1982 yılının ikinci yarısında TL. kuru daha gerçekçi ayarlanıp ihracat kısıntılarına gidilmeseydi Türkiye'nin ihracattaki başarısı daha iyi olacaktı.

1983 yılında 1982'nin ikinci yarısında yapılan hataların tekrarlanmaması, ayrıca ithalat rejimimizin kademeli bir liberalleştirme takviminin açıklanması, ilaveten 24 Ocak kararlarının, normal düzene geçmeden önce, kanun haline getirilmesi gerekmektedir. Hele, her iktidar değişikliğinde iktisat politikasının ne olacağı hakkındaki iç ve dış iş aleminin beklentileri Türkiye'nin ihracata dönük yatırımlara başlamasında ve dışa dönük sanayileşmenin hızlandırılmasında en büyük engeli sürdürmeğe devam edecektir.

KAYNAKLAR

- Bacha, L. E. (1979), «Notes on the Brazillian Experience with mini-devaluations, 1968 - 1976», **Journal of Development Economics**, Vol. 6 (4), (December 1979), s. 463 - 481.
- Blejer I. M. and Mathieson J. D. (1981), «The Preannouncement of Exchange Rate Changes as a Stabilization Instrument», **IMF Staff Rapers**, Vol. 28 (4), (December 1981), s. 760 - 792.
- Branson, W. H. (1980), «Asset Markets and Relative Prices in Exchange Rate Determination», **Princeton Reprints in International Finance**, No. 20 (June 1980), s. 69 - 79.
- Bruno M. and Susman Z. (1979), «Exchange - Rate Flexibility, Inflation and Structural Change: Israel Under Alternative Regimes», **Journal of Development Economics**, Vol. 6 (4), (December 1979), s. 483 - 513.
- Cline, W. (1982), «Economic Stabilization in Developing Countries: Theory and Stylized Facts» (tebliğ), **Conference on IMF Conditionality**, Airlie, Virginia, U.S.A., (March 24 - 26, 1982).
- Coffey, P. (1974), **The World Monetary Crisis**, New York, st. Martin's 1974.
- Çarıkçı, E. (1983), **Yarı Gelişmiş Ülkelerde ve Türkiye'de Sanayileşme Politikaları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1983.
- Donovan J. D. (1981), «Real Response Associated with Exchange Rate Action in Selected Upper Credit Tranche Stabilization Programs», **IMF Staff Papers**, Vol. 28 (4), December 1981, s. 698 - 727.
- D.P.T. (Şubat 1983), **Türkiye'de Serbest Bölgeler Kurulması Hakkında Rapor**, D.P.T., Şubat 1983, Ankara.
- Frenkel, J. A. (1981), «The Collapse of Purchasing Power Parities During the 1970's», **European Economic Review**, Vol. 16 (1), (May 1981), s. 145 - 165.
- IMF (1981), **Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 1981**, IMF, Washington, D. C., 1981.
- Heller, P. (1979), «Exchange Rates and Exchange Arrangements», **IMF Survey** (January 22, 1979), s. 29.
- Mikesell R. and Goldstein, H. (1975), «Rules for a Floating - Rate Regime», **Princeton Essays in International Finance**, No. 109 (April, 1975) s. 1 - 10.
- Rodriguez, C. A. (1978), «A Stylized Model of the Devaluation - Inflation Spiral», **IMF Staff Papers**, Vol. 25 (1). (March 1978), s. 76 - 89.
- Sohmen, E. (1961), **Flexible Exchange Rates: Theory and Controversy**, The Un. of Chicago Press, Chicago, 1961.

- Strydom, P. D. F. and van der Merve, G. C. (1978), «Criteria for an Exchange Rate Regime in a Small Open Economy», **Finance and Trade Review**, Vol. 13 (1), (June 1978), s. 1-20.
- Töre, N. (1982), «Türkiye'de 24 Ocak Tarihinden Sonra İzlenen Döviz Kuru Politikası», **Türk Ekonomisinin Dışa Açılışında Kur Politikası - III**, (Tebliğ), MEBAN - SDAM, (6-7 Ağustos 1982).
- Ulus, B. (1983), **Başbakan Bülend Ulusu'nun Basın Toplantısı - IX**, (20 Ocak 1983), Ankara.
- Williamson, J. (1965), «The Crawling Peg», **Princeton Essays in International Finance**, No. 50, 1965.
- Yeager, L. B. (1976), **International Monetary Relations : Theory, History and Policy**, Second ed., Harper and Row Publisher, New York, 1976.
- Yıldırım, Z. (1981), **Döviz Kuru Politikasında Gelişmeler**, (Teksir), 1981.